

MISKOLCZY AMBRUS

A román nemzet útja a barokk rendiségtől a modern liberalizmusig Erdélyben és Magyarországon¹

1711 után Magyarország és Erdély románsága átlépett a barokk világába. A barokk a diadalmas katolikus egyház térhódításának stílusa. Könnyező ikonok gyógyvító hatása mozgósította a tömegeket. Az egész térségben egyre-másra épülő jellegzetes templomok falképeiről megdicsőülő vértanúk tekintenek ránk, mögöttük pedig ott kavarnak a transzcendencia távlataira utaló végtelen kék ég felhői. A Habsburg Birodalomban mindez így feledtette azt, hogy Európa szívében már valamiféle nagy lelkiismereti válság érezte hatását. A vallás egyre inkább már csak ideológia, a csoportérdek érvényesítésére. A nemzeti ség kezd körvonalazódni, mint a legmagasabb érték.

A 18. század derekán a görög katolikus püspöki székhelyen, Balászfalván is felépült a környezetből monumentálisan kiemelkedő székesegyház. Kívülről barokk, belülről keleti, a jellegzetes ikonosztázzal, így érzékeltetve a román világ kötődéseit Rómához és Bizánchoz egyaránt.

Ennek a világnak az 1720-as években nagyszabású román vezéregyénisége támadt: Inochentie Micu Klein, aki a jezsuitáknál is tanult, és bárói címet is kapott az uralkodótól, hogy még hatékonyabban képviselhesse az unió ügyét. Ő azonban, mint főpásztor a nyáj érdekeit képviselte. Az unió mintha csak eszköz lett volna számára a nemzet szolgálatában, a nemzet pedig felekezet, amelynek a Diploma Leopoldinumban olyan jogokat ígértek, amelyeket a római katolikusok is élveztek. A harcos püspök egyre-másra írta kérényeit, amelyekben papjai számára – a bevett felekezetek papjaihoz hasonló és teljes – kiváltságolt helyzetet követelt, majd a román negyedik erdélyi nemzetként való elismerése érdekében szállt síkra. Érvként azt hozta fel, hogy a románok az első foglalók Erdélyben, hiszen Trajanus császár katonáinak, telepeseinek utódai. Ezt először a szászok ellenében vetette fel, amikor a nagyszabású hatóságok megakadályozták, hogy a városban tulajdont szerezzen. Az érv forrása a moldvai krónika-irodalom, amely a bojártság helyzetét és az ország önállóságát legitímálta a római származás hangoztatásával. Hatottak az egykori magyar királyi udvari és a késői magyar humanisták írásai is. De alapvetően az erdélyi helyzet szülte azt, ahogy a románokat jövevényként kezelték, míg a hatalom birtokosai arra hivatkoztak, hogy eleik karddal hódították meg az országot, mint azt a magyarok hangoztatták; vagy arra, hogy őseiket a király privilegizálta, mint ahogy a szászok hirdették, akik olykor még Erdély legősibb lakóinak, a dákok utódainak is vallották magukat. Ugyanakkor a legelőkért, a szabad jogállapotért küzdő községek világában is fel-felbukkant az idegen – és ezért már eleve kiváltságoltnak vélt – őseket felmutató érv. A Nagyszabás melletti Resinár például hun elődökre hivatkozott. A harcos román püspök viszont olyan történelmi jogalapra utalt, amelyet már nem lehetett elhagyni, csak jobban kimunkálni. Így lehetett a román nemzettudat kialakításának meghatározó egyénisége, aki elsőként politizálta át az

¹ Részlet *A magyarországi románok története a régi Magyarországon – különös tekintettel a magyar–román együttélésre* című munkából. Eddig megjelent fejezet: *Modern román nemzet a „régii” Magyarországon, 1867–1918.* Rubicon, 2001. 8–9. szám, 33–39.; *Római történelem a reformáció jegyében.* Pro Minoritate, 2002. 4. szám, 140–153.

etnicitást, amikor az erdélyi románok számbeli túlsúlyából is érvet kovácsolt, azt állítva, hogy ők viselik az adóterhek zömét. Végül odáig ment, hogy – a teokratikus hagyományokhoz hűen – a jobbgyakok robotkötelezettségeinek mérséklését is szóvá tegye. A rendek fel is zúdultak, úgy véelve, hogy ezen követelések teljesítése a honi alkotmány felborítását jelentené. 1744-ben külön törvényben rögzítették, hogy azon görög katolikusok, akik „egyházi vagy nemesi előjogoknak örvendenek” azon nemzet egyenjogú tagjai, amelynek földjén élnek. Kétségbe vonták a román püspök vallási meggyőződésének őszinteségét, annál is inkább, mert ez állítólag azzal fenyegetett, ha nem teljesítik követeléseit, népével együtt odahagyja az uniót, miközben valójában arra törekedett, hogy a magyarországi görögkeletieket, tchát a szerbeket is a maga fennhatósága alá rendeljék.

Inochentie Micu így nemcsak a rendekkel és a szerbekkel került szembe, hanem saját népével is, amikor kibontakozott a görögkeleti ortodoxia ellentámadása. Ennek fellegvára a karlócai szerb érsekség volt, amely rendkívül komoly erőt jelentett. Hiszen miután a 17. század végén szerb tömegek telepedtek meg a frissen felszabadított Magyarország déli részein, a 18. század elején az uralkodó az úgynevezett – többször is megújított – illír privilegiumokban biztosította az értékes katonaelemnek tartott szerbek és valamennyi görögkeleti vallásszabadságát, és a szerb érsekség fennhatóságát az összes magyarországi görögkeleti ortodoxra is kiterjesztették. Így Magyarországon a románok hivatalosan az „illír nemzet” részét alkották. Súlyuk egyre nőtt, mert létszámuk tetemesen gyarapodott. 1718-ban ugyanis Temesvárt is sikerült visszafoglalni a töröktől, és a Marostól délre fekvő területeket Bánság néven katonai kormányzat alá rendelték egészen 1778-ig. Így alakult ki ez az etnikai sokszínűségről nevezetes régió, amelynek jelentős részét újra kellett telepíteni nyugati telepesekkel, elsősorban németekkel, de találni mellettük francia, olasz és spanyol bevándorlókat is. Ugyanakkor elősegítették a dunai vajdaságokból jövő románok megtelepedését is. A görögkeleti világot, illetve a románokat és a szerbeket megosztotta, hogy a nagyobb egyházi tisztségeket szerbekkel töltötte be a karlócai érsek, sőt még a román falvak is olyan szerb papot kaptak, aki természetesen ragaszkodott a szláv szertartáshoz. A görög katolikusok ellenében azonban egységfrontot alkottak a szerbek és a románok. Erdélyben elég volt egy szikra az ortodoxia szabadságharcának kirobbanásához.

1744-ben, amikor Inochentie Micunak a diétán a rendekkel kellett szembenéznie, megjelent a boszniai szerb származású Visarion Sarai, akinek szavait tolmácsolni kellett. Azt hirdette, hogy a hagyományokhoz való ragaszkodás az üdvösség záloga. És ez elég volt, hogy amerre járt, a falvak világában az unió megroppanjon. Az unitus papokat megverték, elüldözték a felbőszült hívek, a templomokat kispertették – míg az udvar ki nem vonta a forgalomból a jámbor, de elszánt szerzetest. Ugyanakkor Micu Kleinnek is távoznia kellett. Rómába ment, onnan tiltakozott amiatt, hogy püspöki székéből letették. Mindenki-vel, még magával a pápával is dacolt, amikor – paradox módon – a magyar rendi jogra hivatkozott, arra, hogy nemest jogaitól nem lehet megfosztani. Így: „Ez a római fogság mind az egész román nemzetet (natio Valachica), mind Magyarországot sérti, sőt a népjogot (jus gentium) is.”

A politikai Inochentie Micu Kleint, a mélyen vallásos aszkétikus Petru Pavel Aron követte, aki az unió őszinte híve volt, értekezéseiben a katolikus hitelvekhez való hűséget hirdette. A tűzzel is játszott, amikor az Approbatákra (1.5.5.) hivatkozva kérte a katolikus papokat elkergető görögkeletiek megbüntetését. Folytatta és kiterjesztette viszont elődje iskola- és templomépítő munkáját. A balázsfalvi hangulatra jellemző az, ahogy a római származás tanának vallási jelentést is adtak. Gerontea Cotorea arról értekezett, hogy a románok számára minden rossz forrása az egyházszakadás volt, amelynek következtében elszakadtak Rómától, Szent Péter és Szent Pál egyházától. Ez az egyik forrása annak a máig élő mítosznak, amely szerint a románság eleve kereszténynek született.

Erdélyt azonban a görög katolikus egyház nem tudta a maga egészében visszahódítani. 1759-ben a hunyadi görögkeleti szerzetes, Sofronie indított mozgalmat, aki mély teológiai

műveltségre is valló leveleivel hozta lázba a falvak világát. A rend helyreállítása érdekében az erdélyi főhadiparancsnoknak, Buccownak keményen fel kellett lépnie. Végül az udvarnak el kellett ismernie a görögkeleti ortodoxia létét, sőt még püspököt is kellett küldenie, akinek székhelyét végül Nagyszebenben jelölték ki. Ugyanakkor felhasználta az alkalmat, hogy Erdélyben is felállítsa a katonai határőrvidéket, amely Horvátországtól, a Bánságon keresztül a Keleti-Kárpátok vonulatáig húzódott. A bánsági román határőrezredek mellé felállították az erdélyieket. Csak míg a Bánságban az ellenreformáció nem érvényesülhetett, Erdélyben – Buccow parancsára – néhány görögkeleti kolostort egyszerűen katonai erővel leromboltak.

A határőrvidék létrehozása jelentős fejlemény a románság életében. Az intézmény lényege, hogy a katonai szolgálatot teljesítők mentesülnek minden földesúri függéstől. A kisenemesi elemek tiltakoztak ellene, hiszen a rendszeres katonai szolgálat kemény fegyelmet követelt és minden korábbinál súlyosabb terhet jelentett. A jobbágyszármazásuk számára viszont az emelkedés lehetőségét kínálta. Iskolákat állítottak fel, ahonnan tisztii pályára is vezetett egy-egy életút. Ugyanakkor szorgalmazták a modernebb termelési technikákat is. A kényszercivilizáció sok megkötést hozott, néha kicsinyesen bosszantót, amikor például házasságkötést csak úgy engedélyeztek, ha a jegyesek először néhány gyümölcsfát ültettek. A határőrség azonban hosszútávon a maga övezetén túl is forradalmasította a román paraszti világot, mert a jobbágság számára modellként szolgált. Esményi formában való megvalósítására csak az alkalmat várták.

A két egyház közötti feszültségtől háborgó tengert sikerült lecsillapítani, ám a felszín alatt még az 1860-as évekig folyt az állóháború a két felekezet hívei között egy-egy vidéken, vagy akár csak egy-faluban.

Az 1760-as évek derekán lassan lezárult a barokk korszak. Amikor Aron püspököt felravatalozták, a Mária ikon könnyezni kezdett. Hiába járt azonban csodájára ország-világ, Bécsben már nem hittek az ilyen csodákban. Míg a század elején a füzesmikolai román görög katolikus templom ikonját a kolozsvári jezsuita templomban helyezték el, és az Kolozsvári Könnyező Szűzként vált ismertté, a balázsfalvi ikon eltűnt a különböző vizsgálatok során, vagy inkább eltűntették, hogy ne borzolják a kedélyeket.

Beköszöntött a felvilágosodás és felvilágosult abszolútizmus kora. A felvilágosodás temploma a szabadkőműves páholy lett. Ünneplik a nagy építőmestert: Istent, aki ilyen tökéletes világot teremtett, amelynek törvényeit az emberi Ész tökéletesen meg tudja ragadni és le tudja írni. A mindent megvilágító Fény kultuszában, már nem hisznek az isteni közvetlen beavatkozásban. A vallás magánügy és közerkölcs, tehát hasznos eszköz a tökéletesedésre. Isten a Gondviselés, jelenléte a természetben érvényesül. A Természetben, amely mindennek mércéje, és amit tesz, csak jó lehet – a naturista misztika szemléletében. Mindez forradalmat értelt. II. József császár (1780–1790) gátat próbált szabni ezen eszméknek, ugyanakkor merített is belőlük akkor, amikor a vallási türelem eszményéből oly sokat érvényesített a magyarországi protestánsok és az erdélyi görögkeleti ortodoxok javára, korlátozva a katolikus hegemoniát. A szabadkőműves páholyokat is betiltotta, amelyek azonban tovább éltek, és bennük néhány román, aktív szerepet játszott, mint például Nagyszebenben országos hírű ortodox szemészprofesszora, Ioan Piurariu-Molnar. A felvilágosult abszolútizmus célja a Birodalom ütőképességének erősítése, ennek reményében az intézményrendszer és a társadalmi viszonyok egységesítése azért, hogy minden embert a hatalmas gazdasági és hadi gépezet szolgálatába állítsanak.

A román élet legdinamikusabb szektora a görög katolikus egyház maradt. Az 1770-es években Balázsfalván a vallásos askétizmusra hajló egyházi vezetést felváltotta a politikai érvényesülésre törekvőbb irányzat. 1778-ban Nagyváradon is görög katolikus püspökséget állítottak fel, élére a nemzeti célokat messzemenően támogató Ignatie Darabont került. Megjelent az az értelmiségi csoport, amelyet Erdélyi Iskolaként ismerünk. Magja az úgynevezett triász: Samuil Micu-Klein (1745–1806), Gheorghe Șincai (1754–1816) és Petru

Maior (1756–1821) a román felvilágosodás élcsapata. Az unió akkor hozta meg gyümölcsét, amikor ez a minden korábbinál szélesebb látókörű nemzedék lépett színre. Az erdélyi katolikus iskolákban megkezdett tanulmányaikat Rómában és Bécsben is folytathatták. Szerzetesek lettek, a kolostori aszkézist azonban értelmetlennek tartották, és József császár egyház- és iskolapolitikája láttán megpróbálták odahagyni a balázsfalvi bazilita kolostort, ami a két fiatalabbnak sikerült is. Ugyanakkor mindvégig szerzetesi buzgalommal és fegyelemmel szolgáltak. A nyelvet kellett újjáteremteniük, akárcsak magyar kortársaiknak. Micu és Şincai 1780-ban tették közzé Bécsben latinul az első román nyelvtant, amelyben hitet téve a román nyelv latin jellege mellett, javaslatlaltal éltek a cirill betűk latinul való helyettesítésére. E mű kiadása korszakhatár a román filológiában. A megújulás és egyben a káosszal fenyegető kísérletezésé. Csak nyolcvan esztendő múlva tették hivatalossá a latin betűs írást Romániában. És még húsz esztendő kellett ahhoz, hogy a mesterséges – a román nyelv latin jellegét kiemelni hivatott – etimológiai irány felett győzzön a fonetikus írás elve; tehát azt olvassuk, amit látunk, és ne úgy járjunk el, mint a franciák, akiknél az írás és olvasás eltérése azzal magyarázható, hogy a szavak kiejtése időközben – évszázadok nyelvi fejlődése során – megváltozott. A románok viszont az életképesnek bizonyuló szóképzés közben mesterséges, utólag kigondolt szavakat is gyártottak, hogy a latin ősalakhoz hasonlítsanak, kiemeljék a nyelv latin jellegét. Így aztán az olvasás már-már a szavak kitalálásából állt. Nem véletlen, hogy a triász könyvei – szinte mind – cirill betűvel jelentek meg, miközben fő foglalatosságuk a filológia maradt. Kedvezett ennek az is, hogy 1784-ben II. József kötelezővé tette a latin betűs írást, a cirill elvben csak az egyházi életben maradt meg. Ennek a kísérletnek a mártírja a nagyváradi Simeon Maghiar, aki egész sor tankönyvet ültetett át románra, magyaros ortográfiája miatt azonban a cirillhez ragaszkodó ortodoxok és a latinizáló görög katolikusok egyaránt összefogtak ellene, és a cirill betűs írás egyszerűsítését javasoló kis írásán kívül egyetlen munkája sem látott napvilágot.

Így csak félig-meddig sikerült kihasználni azt, hogy az állami vezetés igyekezett támogatni a népiskolák felállítását és a tankönyvkiadást. A népiskolai oktatás az ortodox világban magasabb színvonalú maradt, mint a görög katolikusoknál. Ez utóbbiak a magas kultúra terén jeleskedtek, bár egyelőre lekötötték őket az iskolaszervezés és az egyházi élet napi gondjai.

A románok politikai érvényesülésére II. József kíméletlen reformpolitikája kínált távlatot. A császár egyszerűen felszámolta az erdélyi rendi nemzetek hagyományos rendszerét. Új közigazgatási egységeket alakított ki. Kancelláriai tanácsosi állásba, alispánságba egyaránt került román. II. József népszámlálást rendelt el, valamint urbáriális összeírást: a jobbágyok birtokában álló földek és a paraszti terhek számbavételét, bármennyire is nem tetszett ez a nemességnek. Ennek a reformpolitikának a nagy ellentmondása az volt, hogy a parasztságot többel kecségtette, mint amit megadhatott neki, és a nemesség számára is nagyobb fenyegetést jelentett a valós veszélyeknél, hiszen a császár nem akarta őket tönkre tenni. Ebben a légkörben szinte logikus és törvényszerű folyamánynak látszik az, hogy 1784-ben az erdélyi Érchegységben parasztfelkelés tört ki. Nem nyomorlázadás ez, bár az elégedetlenséget fokozta az, hogy nagy adócsalást lepleztek le, és ennek nyomán nőttek a helyi lakosság zömét kitevő kincstári jobbágyok terhei. Vezetői Horea, Cloşca, Crişan világlátott emberek voltak, Bécsben is megfordultak, részt vettek császári kihallgatáson. A felkelés célja az volt, hogy a kincstári uradalmak jobbágyai is a császár katonái akartak lenni a határőrökhöz hasonlóan, természetesen jóval nagyobb szabadsággal, adómentességet élvezve, mindezt valóságos kereszties hadjárat formájában kívánták elérni. Közben érvényesült a tömegek lázadásának kegyetlen és íratlan törvénye: ahol a legkisebb ellenállást tapasztaltak, öldököltek. Legyilkolták az úgynevezett nadrágos embereket, felégették és kirabolták a nemesi és polgári otthonokat. A városokban tömegesen keresztelték át „román törvényre” a protestánsokat, román legényeket és magyar nemes- és polgárlányokat erőszakkal házassítottak össze. Ugyanakkor itt-ott magyar jobbágyok is csatlakoztak hozzájuk.

Az erdélyi nemesi közvélemény döbbenten figyelte, hogy a hadiparancsnok milyen sokáig vár a határozott ellenakcióval. A császár okkal érezte saját politikai kudarcának a fejleményeket, de nem halogathatta a kemény fellépést. Annál is inkább, mert közben a nemesség megkezdte a maga védelmének megszervezését. A főhadiparancsnokság két 800 fős hadoszlopával rendet teremtett. Horeát és Cloșcát némi pénz ellenében parasztok szolgáltatták ki. Majd következett a megtorlás, nagylelkűség és kegyetlenség ötvözésével. 120 személyt főbenjáró bűnben marasztaltak el, közülük 37-et halálra ítélték, de három kivétellel uralkodói kegyelmet kaptak. 1785 februárjában Gyulafehérvárott – miután Crișan öngyilkos lett – Horeát és Cloșcát kerékbe törték, hogy a berendelt parasztoknak elrettentő példát szolgáltatassanak.

Horea nemesség eltörlését is meghirdető programját írástudók fogalmazták, pontosan nem tudjuk kik, de azt igen, hogy az erdélyi román értelmiségi elit elzárkózott a mozgalomtól és el is ítélte azt. Hiszen Bécs előtt kompromittálta a románokat. Annál is inkább, mert a felkelés az európai közvéleményben nagy figyelmet keltett. Majdani francia forradalmárok a maguk elképzeléseit vetítették a történetekre, a császár ellenfelei pedig szintén igyekeztek politikai tőkét kovácsolni a „kínos ügyből”. Az 1840-es években vonultak be a felkelők a román nemzeti politikai panteonba, amikor a fiatal radikálisok hőskölként idézték fel emléüket.

A nemzeti panteon építése azonban még csak most kezdődött a 18. században. Alapja a történetírás. A triász nagy közös szenvedélye csak a történelem lehetett, amelynek aztán maguk is hősei és áldozatai lettek. 1790-ben meghalt II. József, aki halálos ágyán humanitárius reformjai kivételével – mint a jobbágyok szabad költözését elrendelő rendelet vagy a vallásos tolerancia rendelet – mindent visszavont. Nemesi reform és reakció egymással összefonódva törtek fel elemi erővel. Erdélyben is visszaállították a nemzetek rendszerét, ami beárnyékolta a román jövőt. Az értelmiségiek közös műve a *Supplex Libellus Valachorum*: a Románok Könyörgő Levele, melyet 1791-ben terjesztettek fel II. Lipótnak, és valószínűleg az ő biztatására is állították össze. A Könyörgő Levél jól kiérlelt hangú program. A társadalmi szerződés-elmélet szellemében fogant, éppen úgy, ahogyan a magyar törekvések is. Azt fejtették ki, hogy a román nemzet a többivel egyenlő jogállásnak örvend a 16–17. századig. Ezért egyszerűen a korábbi helyzet visszaállítását követelték. Alapító mítosz ez, az elvesztett vagy inkább elorzott paradicsom mítosz, amely meghatározó életérzés forrása lett, miközben konkrét követeléssel társult. A hatalom újraelosztásának követelésével, mert a *Supplex*-ben a románok számarányának megfelelő részt követeltek a tisztségekből. A felségfolyamodványt természetesen kisebb-nagyobb taktikai mozzanatok is átszőtték. Például a románságot sújtó kedvezőtlen változások okaként „az idők mostohasága”-ra hivatkoztak, holott később – sajátos ellenreformációs demagógiával – a különböző történeti munkákban a reformációt kárhoztatták. Egyelőre azonban kerülni akarták a vitát a református és lutheránus rendekkel. Ugyanakkor óvatosan utaltak arra is, hogy II. József intézkedéseire, például közigazgatási reformjaihoz is hozzájárulnának – természetesen megfelelő számú román hivatalnok alkalmazása esetén. Az etnicitás illetően való átpolitizálásának igénye 1918-ig élt.

A nemzeté alakítandó és nemzetként elismertetendő etnikai közösség az egyéni lojalitás tárgya. Az egyházi unió előtt a társadalmi emelkedés igyekezete vagy valósága feledtette a feltörekvő egyénnel, ha etnikai eredetére hivatkozva szidalmazták. Az etnikai szidalom nem vált csoportképző erővé. A 18. század folyamán viszont már, ha valakinek „oláh” származását hánytorgatták fel vagy egyenesen azzal sértegették, a nemzeti ügy iránti elkötelezettségét szilárdították meg vele. A nemzeti érdek magába olvasztotta a vallási érdeket. A románság vallási elkülönülése nemzeti egységének lett a záloga. Minden románul beszélő görögkeleti és görög katolikus a nemzet vélt és valóságos tagja lett. A *Supplex* ennek a fejlődési folyamatnak a nagy mérföldköve. Valamint annak, ahogy a nemzeti eszme az ideológiai erőterben uralkodóvá válik, és ennek nyomán embernek em-

berhez való viszonyát a nemzethez való viszony határozza meg. A nemzet szolgálata szent önzés; a nemzet maga alá rendeli a vallást és az erkölcsöt is.

A diéta a román követeléseket a maga módján (nem) orvosolta. A görög katolikusok egyenjogúsítását rögzítő 1744. évi törvénycikkét újjal egészítette ki: „a görög szertartású nemegyesültek szabad vallásgyakorlatáról”, hangsúlyozva, hogy „a többi országlakosok módjára kell velük bánni és sem a közterhek viselésében, sem egyéb szolgáltatásokban nem szabad őket másoknál jobban terhelni”. Ugyanakkor megerősítette azt, hogy csak a bevett vallások hívei nyerhetnek tisztséget. Az erdélyi hatalom birtokosai a román-kérdést művelődési kérdésnek tekintették, megoldásként a papok és tanítók révén engedelmes alattvalók kinevelését. De erről is csak hosszasan vitakoztak, miközben akadt olyan guberniumi tanácsos, aki például a betyárballadák betiltását javasolta.

Közben az általános légkör is megváltozott. A tiltakozó mozgalmak hamar kifulladásra jutottak. A magyarországi ún. jakobinus összeesküvést egy nemzedék lefejezésével és börtönbe juttatásával felszámolták. A II. Ferenc császár és király (1792–1835) nevével jelzett reakció Erdélyben is érezte hatását. A felvilágosodás eszméi csak bűvópatakként folytathatták útjukat. A balázsfalvi új püspök, Ion Bob, már csak jó gazda volt, aki elsősorban uradalma igazgatásával, az egyházi vagyon gyarapításával foglalatoskodott, és a katolikus egyházi vezetéshez igazodó bürokratikus szemléletet képviselte. A középszerű ember indulatával keserítette meg a nemzeti célokat valló értelmiségiek életét, akiket azonban a nyomás megkeményített.

Az erdélyi román írástudók nem is tudtak otthon kiteljesedni. Ezt elsőként Ioan Budai-Deleanu (1760–1820) ismerte fel, aki már 1787-ben Lembergbe távozott, és ott írta az első igazi nagyszabású román irodalmi művet, a *Ciganyiasz* című „hősi-komikus-szatirikus költeményt”, annak több változatát (az elsőt az 1790-es évek vége felé, a másodikat 1810 táján) – az íróasztalfióknak. A felvilágosodás eszméinek enciklopédiája ez a – *Varázsfuvalóra* oly sokban emlékeztető – mű, amely egyben a népi hiedelemvilág ironikus megjelenítése is, és minden tételes vallás maró satírja. Eszménye a természetet átható teremtő szeretet, miközben az emberi világban minden visszajára fordul, és az ember önmagának legnagyobb ellensége. A szerző Karós Vlád törökellenes harcainak korába vezet. A havaselyi vajda harcba szólítja a cigányságot, és aztán lehetőséget ad, hogy államot alapítsanak, de miközben az értelmesebbek az államformán vitakoznak, azok, akik ezt nem értik – magyarán a lumpenelemek – önpusztító verekedést robbantanak ki. A kiutat a román elit jelöli ki, amikor a végzettel szemben alulmaradó vajdát így biztatja az ifjú harcos, Romândor által fellelkesített serege:

„Vezess minket bárhová / vagy a szabadságba vagy a halálba.”

Ez már egyben a romantika és a nemzeti ébredési mozgalmak kiteljesítése felé mutat. Az önérdék-érvényesítésre jellemző módon Budai-Deleanu erdélyi testvéreivel nemesi címért folyamodott. Jellemző a címer is. A címerpajzs jobb mezejében a piros háttérben vaspáncélba öltözött lovag áll lándzsával, mellvértjén vörös kereszttel, a bal mező felső részén ugyanolyan fehér daru, mint a címerpajzs tetején, csőrében arany író tollat tart, alsó részén a fekete háttérben egy piramist láthatunk, amelyen egy vörös nyelvű aranykigyó tekeredik a magasba. A szabadkőművesség és a historizáló romantika szimbolikája ez. Utal a kemény harc követelményére. Az erdélyi triászoknak tollal kellett harcolnia – otthon és a „száműzetésben”.

George Șincai nem is hagyta magát, de miután az 1790-es évek derekán jakobinizmussal is megvádolták, mennie kellett. Samuil Micu még meghúzódott a kolostor nyugalmaiban. A legtermékenyebb román tollforgatóként egész sor teológiai és filozófiai értekezést tett közzé, a Bibliát is lefordította, ugyanakkor életműve nagy része, mindenekelőtt történelmi munkái, kéziratban maradtak. 1798-ban maga is bekapcsolódott abba a tervezgetésbe, amelynek célja az erdélyi görögkeleti és a görög katolikus egyház egyesítése volt, valamiféle felekezetek fölötti nemzeti ökumenizmus jegyében. „Kőből nem lehet vizet facsarni” – mondta, és elhagyta Balázsfalvat.

Az erdélyi triász a nagyváradi Darabont püspöknek is köszönhetően Budán talált új otthonot. A budai Egyetemi Nyomda volt a nagy lehetőség, hiszen a kormányzati politika az ország valamennyi nyelvén adott ki könyvet, elsősorban tankönyveket és egyházi műveket népnvelő célzattal, ugyanakkor kiadási lehetőséget biztosított azoknak, akik a költségeket fedezni tudták. Szükség volt román cenzorra, aki mindenekelőtt szerkesztői munkát végzett. Elsőként Samuil Micu jött Budára 1803-ban, hogy aztán három év múlva olyan pompával temessék el, mint görög katolikus papot addig itt soha. Munkáját az időközben korrektorként alkalmazott Şincai folytatta, bár nem sok jót ígért a hűséges barát megalkuvást nem ismerő természete.

Gheorghe Şincai – sok meghurcoltatás után – valósággal újjászületett Pest-Budán. Mint egyik barátjának írta: „Korán kelek a bécsi kapu melletti lakásomban, miután imádkoztam, négykor már az asztalnál ülök, félkilencig olvasok. Majd átmegek Pestre, valamelyik könyvtárba, és egészen 12-ig főleg kéziratokkal dolgozom, amelyekhez nagyon nehezen jutottam hozzá. A várban étkezem. Ebéd után, kettőkor félóráig lelkemet pihentetem, ezzel vagy azzal sétálva. Majd félháromkor visszatérek Pestre, és háromtól hatig ülök a könyvtárban. Hat után félóra alatt Budára érek, és nyolcig dolgozom. De nem mindig, mert olykor én megek látogatóba, vagy hozzám jönnek. Este nyolckor viszont elmegyek sétálni, eszem és iszom, ha van mit. Tízkor végre lefekszem.”

Élete nagy művén dolgozott és azt akarta közzé tenni: „A románok és más népek krónikájá”-t, méghozzá latinul. Közben az 1780-as nyelvtant dolgozta át és adta ki újra, azon önkritikus megjegyzéssel, hogy kis híján „a franciához hasonlónvá tettük a dákö-román nyelvet”. De ő is úgy járt, mint Micu, hatalmas történeti munkájának csak kis töredékét tudta közzé tenni a kalendáriumban. Ellene már a cenzúra lépett fel. Az állami rend felforgatásával vádolták. Néhány év múlva mennie kellett. Úgy érezte, szabadulni akarnak tőle, mert öreg. Valójában megint csak – a kellenél több – konfliktusba keveredett. Nem véletlen, hogy gazdasági tanácsadó könyvecskéjében a méhek világát az ideális társadalom képeként mutatta fel. Megtért ahhoz az Abaúj megyei Wass családnak, ahol korábban nevelősködött és alaposabb gazdasági ismeretekre tett szert. A magányos üstökös – ahogy egyik életrajzírója nevezte – sok keserűséggel mérlegelte a múlt és a jelen összefüggéseit. Amikor az 1526. évi esztendő fejleményeit ecsetelte, így fakadt ki: „Ez az az év, amikor kis híja, hogy nem pusztult el az egész magyar királyság, amikor úgy elvált Erdély Magyarországától, hogy egészen a mai napig, amikor ezeket a sorokat írom 1809. december 13-án Szinyén Abaúj Megyében, még nem egyesültek, szegény erdélyi románok nagy kárára, akik ezen különválás miatt még ma is nyögnek a földesurak nehéz igája alatt (bár a jobbágyság megszűnt [mármint az örökös jobbágyság]) hiszen nincs semmiféle úrbéri szabályozás, mint Magyarországon.” Azt sem titkolta, hogy mivel tartozik a Wass családnak: „Ha ez a család nem lenne, akkor az én románjaim segítségével sohasem írtam volna meg ezt a krónikát, de el is égettem volna, annyira megszorítottak a románok, akikről segítséget vártam.” És közben némi keserűséggel kellett tudomásul vennie az új román cenzor, Maior sikereit is, hiszen ez – azt vallva, hogy „bármiképpen is változzon a szerencse, az okos ember mindig boldog” – Budán is épp úgy feltalálta magát, mint otthon, ahol szásrégeni főesperesként küszködött – olykor írástudatlan – papjaival és – gyakorta gyanakodó – híveivel.

Petru Maior után nem is maradt oly sok kiadatlan kézirat, legfeljebb az a két egyházi jogi értekezés, amelyekben a pápa csalhatatlansága ellen nyilatkozott. Igaz, román egyháztörténetét betiltották, többek között, mert az erdélyi püspökről is élesen írt. Fő műve: „A románok eredetének története Daciában” 1812-ben látott napvilágot. Nemzedéki vallomás és hagyatkozás. Janus arcú mű, egyik arca a múltba tekint, a másik a jövőbe – jó és rossz értelemben egyaránt. Egyszerre jellemzi nacionalista dogmatizmus és történelmi realitásérzék. A jezsuita kollégiumokban elsajátított érvelési technikával és a gyűlölködés szenvedélyességével akarja megsemmisíteni azt, aki nem ért vele egyet. Miként „az igaz Isten az igaz Istentől”, úgy származnak a románok a rómaiaktól. A románok – mint hang-

súlyozta – nem „korcsok”. A Daciát meghódító római ősök nem keveredtek alacsonyabb rendű elemekkel: legyőzött hitvány dákokkal és jövő-menő nomádokkal. Ugyanakkor a magyarok nem elnyomók. „A magyar nép nem csinált semmi igazságtalanságot a románoknak”. A két nemzet – fejtegeti Maior, természetesen Anonymusra hivatkozva – szerződést kötött egymással. Aki nemes, az egyenlő, a magyar közember éppen úgy nem viselhet hivattalt, mint a román. A társadalmi és nemzeti közbéke mindenki kötelessége. Mégis a nemzeti ébredés forrongó korszakának lett ez a bibliája. Az ősökkel való intim közelség – a hit, hogy nyelvük is a hajdani népi latin – erő forrása lett. 1834-ben – moldvai megrendelésre – újra kiadták e művet, bár ez már inkább csak szimbolikus gesztus, mert időközben a román szellemi élet súlypontja Erdélyből és Magyarországból áttevődött a dunai fejedelemségekbe. A nagy mű pedig az évtizedeken keresztül 1825-ben napvilágot látott négy nyelvű román–latin–magyar–német szótár maradt. Ember és könyvprés elvégezte dolgát.

A múlt század első évtizedeiben Buda lett a legtöbb román nyelvű könyvet a legrendszeresebben kiadó nyomda otthona, az Egyetemi Nyomda ugyanis magas technikai színvonalat biztosított, a tankönyveket az állam is támogatta, egyébként rendelkezésére állt annak, aki könyvkiadásra vállalkozott. 1780-tól 1830-ig kb. 200 román nyelvű könyv jelent meg itt, míg a 17. század közepétől Bukarestben 318, Jászvásárt 272, Nagyszebenben 187, Balázsfalván 164, Rîmníciben 146 és Bécsben 94. A budai Egyetemi Nyomda legtermékenyebb időszaka: 1806–1818, akadt még olyan esztendő is, amikor – rekordként – több mint tíz alkotás látott napvilágot. Bukarestben pedig ekkortájt még szünetelt is a könyvkiadás. De akkor, amikor a nyelvörzés és nyelvfejlesztés eszménye felbukkant, a banális jellegű műveknek is megvolt a maga szerepe. A görög nyelv magolására szorított klasszikus íróvá emelkedő moldvai C. Negruzzi gyermekkorát megédesítették ezek a kiadványok: „mikor nem voltak sem könyvek, sem nyomdák ... néhány bojár szomorúan tétlenkedett, és a román nyelv pusztulása fölött sajnálkozott, közben pedig vágyakozással tekintett Buda vagy Brassó felé, ahonnan minden évben kalendáriumok jöttek tele történetekkel, és olykor egy-egy valamiféle mesterségre oktató füzetecske, például arról, miként lehet cukrot készíteni”. A nagy olvasmány a *Románok eredetének történetéről* volt. „Így Petru Maior tanított meg románul” – írta 1836-ban, és ezt akkor a moldvai cenzor még ki is húzta.

Ekkor a román kultúra súlypontja már áttolódott a román fejedelemségekbe. A budai alapvetés jelentősége nem homályosult el.

Ion Heliade-Radulescu, a modern román nemzeti kultúra egyik alapítógyénisége 1858-ban Párizsban, a száműzetés keserűségében így nyilatkozott: „Románia valamennyi prófétája és azok, akik megteremtésére törekedtek, a magyarok nagylelkű türelme mellett és pártfogása alatt nőttek fel, és nemzeti eszméiket, valamint a románok egyesülését célzó törekvéseiket a magyarországi sajtószabadság lehetőségeivel élve hirdették”.

Az erdélyi triász műve a nemzet szakralizációja. Isten nacionalizálása – részben a „magyarok istene” példájára – a következő korszakra maradt, amikor ember emberhez fűződő kapcsolatát már nem vallása, hanem nemzethez való tartozása szabta meg.

A liberalizmus nálunk, Európa keletén az az 1830-as francia forradalom után feltörő eszmeáramlat és politikai irányzat, amely az irányadó 1789-es nagy Francia Forradalom jelszavait – Szabadság, Egyenlőség, Testvériség – próbálta átültetni a gyakorlatba, ígyven folytatva a 18. század végén felbukkanó emberjogi eszméket és törekvéseket, amelyek a reakció felülkerekedése miatt bűvópataként éltek tovább. Most viszont nem titkos társaságokban tervezgették a politikát, hanem nyilvánosságra lépő politikai és társadalmi erők. A romantika részben a liberális politika pátosza, részben irodalmi liberalizmus, miközben alapvetően Ember és Isten viszonyát fogalmazta újra, amennyiben az Embert, a zseniális Ént ültette Isten helyére, vagy legalábbis mellé állította. A kortársak a francia típusú nemzetmodellt, mely szerint a nemzet szerződésre lépő szabad emberek szabad közössége, ötvözték a német modellel, azzal a felfogással, amely a nemzetet öröktől fogva létező közös-

séggként képzelte el, alapvetően kulturális közösséggként, amelynek lelkét, szellemét a nyelv fejezi ki – mint hirdették: isteni akaratnak megfelelően.

Magyarországon a kezdeményező erő az a nemességre támaszkodó csoport, amely felismerte a változás szükségességét, és Magyarországot modern magyar nemzeti állammá akarta tenni. Mindez – és hogy egyéni példákat is említsünk: Széchenyi István, Wesselényi Miklós gazdasági modernizációs és elméleti tevékenysége – románokat is tette sarkalt. A nemzeti ébredés élmény és mozgósító szólam. „Ébredj román!” – írta Andrei Mureșanu 1848-ban. Az csupán magyar hiedelem, hogy a magyarországi nem magyar népek – köztük a románok – nemzeti mozgalmak valamiféle visszahatás eredményei. Valójában, nem lévén román birtokos nemesség, a román értelmiségiek nem tudtak olyan látványosan fellépni a megyei és országgyűlési életben, mint a magyar liberális reformmozgalom. Ennek a kezdeményezői viszont a nem magyar mozgalmakat, köztük a románokat is fokozottabb aktivitásra serkentették, és valamennyiük sorsa szoros kölcsönhatásban alakult egymással.

A román nemzeti mozgalom főerejét az értelmiségiek alkották. Nemzet- és népszemléletük viszont radikálisan megváltozott, ők már egyre inkább azonosultak a jobbágy-parasztokkal. Az *Approbaták* oláh-törvényei egyén és közösség múltját megszegényítő, jövőjét pedig beárnyékoló – az emberi szabadságot és méltóságot sértő – gáztettek tüntek. Az 1830-as években számukra is a nemzeti célok kialakítása, tudatosítása és a minél hatékonyabb mozgósítás lett a fő feladat.

A szellemi élet központja csak – iskolái, diákjai és tanárai révén – Balázsfalva lehetett. Itt művelték azt a filozófiát, amely a nemzeti mozgalmat legitimálta. A cenzúra miatt nem is lehetett még ezeket a különböző fordításokra épülő előadásokat kiadni. A nemzeti élet fóruma a sajtó lett. Ennek története jól tükrözi az idők változását. Az 1820-as évektől Budán adták ki az első román folyóiratot *Biblioteca românească* címmel, de az 1830-as évek derekára nemcsak ez, hanem az egész itteni román könyvkiadás elvesztette korábbi jelentőségét és egyre inkább csak a magyarországi románok igényeinek kielégítésére korlátozódott, hiszen a jobb szerzők és szerkesztők Havaselvére távoztak. Brassó lett a román sajtó központja. Anyagi alapjait a helyi román kereskedők biztosították, akik már annyi erőt éreztek magukban, hogy a város igazgatásába is be akarjanak kapcsolódni – nemzeti alapon, miután nemzeti alapon rekesztették ki abból őket. Erre az olvasóközönségre számítva indított lapot 1837-ben Ioan Barac *Foiaia dumenicii* (Vasárnap Újság) címmel, szép illusztrációkkal és szórakoztató történetekkel akarván megtartani a mintegy 800 előfizetőt. Barac népszerű író volt, az *Ezeregyéjszaka*, *Till Eulenspiegel* fordítása jól elkelt, *Árgirus históriájának* román átültetésén nőttek fel a nagy román írók. A sajtótól azonban mást várt a román olvasóközönség, politikai életet igényelt. Az első brassói román lap bukással fenyegetett. A Balázsfalván tanult George Bariț azonban átvette a vállalkozást, és sikerült megteremteni azt sajtóorgánumot (*Gazeta de Transilvania* és vasárnap melléklapja: *Foiaie pentru minte, inimă și literatură* 1838), amely a nemzeti integráció leghatékonyabb eszköze lett. Az újjászületett lap gyorsan visszanyerte az olvasókat. Mintegy 500–800 előfizetője volt, és ennek egyharmada dunai fejedelemségekben.

A szerkesztő, George Bariț, a kereskedők által alapított iskola fiatal tanára az egyik olyan erdélyi értelmiségi, aki korábban körülnézett Bukarestben. A felvilágosodás nemzedékéből csak Ioan Piuariu Molnar ment át a Kárpátokon túlra, hogy aztán javaslatokat tegyen, miként lehet a Habsburg Birodalom gazdasági fejlettségének, illetve a szintkülönbségnek az előnyeit megőrizni és kamatoztatni (ennek jegyében ő maga is adott ki egyházi könyveket, bízva a havaselvi piac felvevőképességében). Ugyanakkor már a triász is hangzott a különböző területeken élő románok népi azonosságát, történeti munkáiban a vajdaságok múltját még meg is szépítette, fejlődésükhöz nagy reményeket fűzött, de a románok érdekközösségét és szolidaritásának követelményét következetesen a brassói sajtó tudatosította. A *naționalitate* (= nemzetiség) szó is a *Gazeta* hasábjairól honosodott meg a román nyelvben. A cár iránti ortodox alapon élő rokonszenvet próbálta eloszlatni annak

hangoztatásával, hogy vallás és nemzetiség korántsem azonos. A bukaresti orosz konzul ki is tiltotta a lapot a fejedelemségekből.

Az általános és vissza-visszatérő vád a Dacoromániát célzó nemzeti egységtörekvés volt. Ez pedig Pétervárt, mint elvi kérdés nyugtalanította. A román egységet ugyanis csak a népszuverenitás alapján lehetett legitimálni, és ez ellentmondott a nagy soknemzetiségű birodalmak feudális típusú legitimációjának. Az új legitimációt hallották ki a románok számának hangoztatásából vagy egyszerűen csak megállapításából. A 19. század derekán a románok maguk – hogy erőt mutassanak fel és saját kételyeiket, félelmeiket leküzdjék – előszeretettel is túlozták népük létszámát. 8–9, olykor 11 millióról beszéltek és írtak, miközben akadt, aki 6–7 milliót tartott reálisnak. Több mint fele a románoknak a dunai fejedelemségekben élt, több mint egyötöde-egyhatoda az 1812-ben a cári birodalomhoz kapcsolt Besszarábiában, több mint egyharmada Magyarországon (1,2 millió) és Erdélyben (1,1 millió) és végül mintegy 200 000 Bukovinában, (ez a tartomány a moldvai fejedelemség északi részét alkotta és 1775-ben a Portával kötött megállapodás alapján egyszerűen bekebelezte az osztrák birodalmi vezetés).

A népi egység alapja a nyelv volt, a mozgósítás eszköze a nyelvművelés és az információcsere sajtó és könyv útján. A sajtó teremtette meg a modern kulturális egység alapjait, mely egyfajta táji munkamegosztásra épült. Erdélyben a társadalmi viszonyok bírálata volt erős, részben az enyhébb cenzúra miatt is, de átvehették a magyar sajtó cikkeit, természetesen magyarázatokkal látva el. Radikális társadalomkritikára ösztönzött maga a románság helyzete, ugyanakkor itt alakult feudális társadalmi kötöttségektől mentes értelmiségi réteg, amelynek jelentős része (Bariț 1861-es becslése szerint, mintegy kétharmada) kíváncsodott a fejedelemségekbe, és mint tudjuk, főleg tanárként és tanítóként helyezkedett el, hogy majd az 1848-as havaselyi forradalomban nagy szerepet játsszon. Havaselyét a politikai mozgalmak dinamikája tette jellegzetessé, ez volt a legaktívabb – a majdani Nagyromániát is kialakító – politikai elit szülőházaja. Moldva világa konzervatívabb volt, kulturális integrációs szerep jutott neki. Az erdélyi olvasó is a moldvaiból vette át a román romantika remekeit, miközben a szépirodalom – elsősorban a regények – ellen hevesen kikelt, mert azok elvonják a figyelmet a nemzeti célokról.

Ami az olvasói kört illeti, az iskoláztatás eredményei most értek be. Bariț az 1880-as évekből visszatekintve úgy vélte, hogy az 1840-es években mintegy 10 000 román írni és olvasni tudó élhetett Magyarországon és Erdélyben. Ezek közül 4250 pap (Erdélyben: 2500) és mintegy 1000 tanító (300 Erdélyben). (Az 1860-as években mintegy három-ezerre becsülték a havaselyi írni és olvasni tudók számát.)

Művelődés, politikai tájékozódás és semlegesség – ez jellemezte a brassói román sajtót. A semlegességet azért hirdette, mert 1841-ben az erdélyi magyar nyelvtörvényjavaslat nyomán a görög katolikus egyházi vezetés és az értelmiségiek újra meghasonlottak. Ioan de Lemény püspök, aki még 1835-ben a román negyedik nemzet elismerését követelte az uralkodóhoz intézett beadványában, most már inkább a magyar politikához próbált igazodni, és 1842-ben a diétán hangoztatta is, hogy „1791-től fogva soha egy oláh osztály vagy személy, csak azért, mert oláh, el nem nyomtatott, s a közhivatalok viseléséből ki nem rekesztetett”. Az a román értelmiség, amely abban, hogy a magyar nyelv a latin helyére kerül, s az anyakönyvezés nyelve a magyar lesz, a román nép nemzeti léte ellen irányuló halálos fenyegetést látott. Márpedig hangoztatta a hangadó ideológus Simeon Bărnețiu, a nyelvben „gyökerezik egy nép jelleme és nemzetisége”, és így „elválaszthatatlan lelkünkötől és a vallástól és mindattól, ami a legszentebb és legértékesebb a földön”. Az egyházi fegyvellem ellen lázadó értelmiségiek az egyházat hatékony művelődési-politikai érdekképviseleti szervvé akarták tenni, és színódus összehívását követelték, hogy ott lépjenek fel, mint valami parlamentben, felelősségre vonva az egyházi vezetést. Ugyanakkor Bécs felé is keresték a kapcsolatot, a főhercegekhez fordulva fejtették ki a román követeléseket, alapvetően a Supplex vonalán haladva. 1843 nagycsütörtökén kipattant a szikra. Régi szokás

szerint – a keresztény alázatosság megjelenítéseként – a püspök ilyenkor maga mosta meg 12 diák lábát, de miután ebből a szertartásból kizárta az egyik ellenzékít, a többiek sem jelentek meg. A meghasonlás és az önpusztító ellenzékiség kormányzati fellépéssel ért véget; Balázsfalváról karhatalommal kellett eltávolítani néhány tanárt és tucatnyi diákot, akik 1848-ban a román mozgalmak szervezőiként bukkannak majd fel.

Magyarországon a román közélet belső problémáját a szerb–román, valamint a görögkeleti–görög katolikus ellentétek szövevénye alkotta. A görögkeleti románok a maguk kultúrfőlényét hangoztató szerbek egyházi hierarchiájának kereteiből akartak kikerülni. Sikertült elérni, hogy Aradon 1812-ben román pap- és tanítóképzőt állítsanak fel. 1829-ben pedig ugyancsak itt kinevezték az első román püspököt. Közben megindult a nagy görög katolikus terjeszkedés. A görögkeleti román papok közül egyre többen úgy látták, csak az egyházi unióval tudnak mentesülni a szerb felsőbbbségtől, miközben a híveket az áttérés az adóterhek csökkentésével kecsegtette. A falvak világa fel is bolydult. Elszabadult a ma már groteszknak tűnő felekezeti propagandaharc, amelynek során az ortodoxok azzal érveltek, hogy a hitehagyók nem találkozhatnak a másvilágon őseikkel, a katolikusok pedig azt híresztelték, hogy Szent Péter nem engedi be a mennyek országába azokat, akik nem térnek vissza az ősi hitre. A katolikus térítési hullámnak a magyar liberálisok vetettek véget, amikor a diétákon teljes felekezeti egyenjogúságot fokozatosan érvényesítő törvényeket harcoltak ki. Többször is cseréltek egyházat. A „vallásos nomadizmus” – Lucian Blaga, kiváló román író kifejezése – még jobban virágzott, mint hajdan Erdélyben.

A magyarországi román társadalom elitje, vagy inkább annak jelentős része a magyar reformellenzékhez is igazodva próbálta érdekeit érvényesíteni. A nagy cél az illír egyházat szerb egyházzá alakítani akaró karlócai érsekségtől való elszakadás és önálló román érsekség alakítása lett. Egyébként az adott helyzetben a karlócai hegemoniának pozitív hatása is volt. Nemcsak a görögkeleti ortodoxia önvédelmében jeleskedett. Neki köszönhetően került Erdélybe püspöknek Andrei Șaguna (aki egyébként Miskolcon született, macedoromán család sarjaként), hogy aztán az egyházi világ újjászervezésében és megszilárdításában oly jelentős szerepet játsszon.

A szerb Karlóctól való elválás volt az egyik célja annak a bánági szervezkedésnek, amelynek vezetőjét Eftimie Murgut 1845-ben összeesküvés vádjával le is tartóztatták. Murgu jellegzetes apostoli figura. 1830-ban Pesten a szerbekkel polemizáló könyvecskét adott ki a románság rómaiságát bizonygatva. Majd Jászvásárt lett akadémiai tanár, a Pesten tanult filozófiát adva tovább. Miután meghasonlott a főhatalommal, Bukarestben tanított, bekapcsolódva abba az 1840-es titkos szervezkedésbe, amely keleti, orosz–török (angol, francia) háborúra várt, hogy Havaselve önállósága és a román nemzeti egység érdekében színre lépjen. Ki is utasították, hogy itthon, Lugoson folytassa a titkos társasági életet. A határőrvidékre alapozott bánági autonómiát tervezgette. 1845-ben bebörtönözték.

A belső harcok és üldöztetések során edződött tette kész élcsapattá a román egyházi és világi értelmiségiek azon csoportja, amely a nemzetiséget az értékek hierarchiájának csúcsára helyezte; a nemzetiséget, mely egyszerre jelentette az egyazon nyelvet beszélők fizikai valóságát, valamint összetartozásuk tudati és nem tudati tényezőinek összességét. A nemzetiség kultusza a nemzetetté válás törekvését fejezte ki. A soknemzetiségű tájon a nemzeti szembenállás elkerülhetetlen fejleménynek bizonyult. Ugyanakkor az ellentétek áthidalásának és tompításának is körvonalazódtak a lehetőségei. Közös volt az eszmei alap: az emberi szabadság, az emberi jogok biztosításának igénye. Együttműködésre ösztönzött az is, hogy 1847-ben Erdélyben a diétán az újkonzervatívok kerekedtek felül és – a magyar liberálisok heves tiltakozása ellenére – olyan törvényt hoztak az úrbéri viszonyok ügyében, hogyha az életbe lép, akkor a jobbágság a használatában tartott földeknek több mint egyharmadát elveszíti, és ez elsősorban a románokat sújtotta volna. G. Bariț fel is mondta a brassói sajtó szemléességét, és a magyar liberálisokkal való együttműködés mellett foglalt állást.